

הכרה מאוחרת

19.3.1949

11.10.1987

24.4.2010

19.5.2010

כאיד נמר חסון

אלון אריה

אריה סיידוף

אברהם (אבי) לוין

הקיר במל"מ שעלו נחקק השם בעקבות החלטתה של ועדת ההנצחה. בתמונה הקטנה: כאיד חסון

כאיד חסון היה דרוזי ששירת בש"י ונשלח עם בן דודו במלחמת העצמאות למשימת מודיעין מעבר לקווי האויב • בעודם במשימה בצפון השומרון נתפסו השניים, נשפטו - וכאיד הוצא להורג • סיפורו הביא לאחרונה את ועדת ההנצחה של המל"מ להכיר בו כחלל של קהילת המודיעין שזכאי להיות מונצח באתר

שמעון אביבי*

אל קיר ההנצחה שבאתר לחללי קהילת המודיעין מצטרפים, למרבה הצער, שמות חדשים כל הזמן. האותיות מעידות על נופלים צעירים, על כאב טרי ועל משפחות שמצטרפות אל משפחת השכול. אולם שם אחד שנחקק לאחרונה על הקיר היה יוצא דופן. מי שהכירו אותו מבין אלה שחלקו לו את הכבוד באירוע חשיפת השם היו מבוגרים מאוד, ותאריך הנפילה היה לפני לא פחות מ-62 שנים. מאחורי השם - כאיד חסון - עומד סיפור יוצא מגדר הרגיל.

ביום שישי 14 במאי 1948 בשעות אחר הצהריים הכריז דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הזמנית, על הקמתה של מדינת ישראל. שמונה שעות לאחר מכן, אור ל-15 במאי, פלשו צבאותיהן של חמש מדינות ערב לארץ ישראל. היה זה שלב מכריע שבו נשקפה סכנה חמורה למדינה הצעירה שהותקפה בידי צבאות סדירים שכללו חטיבות חי"ר, שריון, ארטילריה, חיל אוויר וחיל ים. זרוע אחת של הצבא העיראקי תפסה את מפעל החשמל בנהריים, אך לא הצליחה להתקדם יותר לאחר שנבלמה בקיבוץ גשר ובכוכב הירדן. טור אחר של צבא זה חדר לשומרון, התקדם למרכז הארץ ואף השתלט ליום אחד על מושב גאולים. היה זה שבועיים לפני הקמת צה"ל¹, ולפיכך נזקק שירות הידיעות של ה"הגנה" באופן בהול למידע על הצבא העיראקי, היערכותו, יחידותיו, כלי נשקו, פעילותו, משימותיו ועוד. לשם כך נקט

1. צה"ל הוקם רק ב-31 במאי 1948.

* ד"ר, חוקר העדה הדרוזית; shimon_avivi@hotmail.com

השירות סדרת צעדים, ובהם שיגור מתנדבים דרוזים לאזור השומרון.

נלכדו אחרי קרב יריות

כאיד חסון², דרוזי מדאלית אל-כרמל, יליד 1919, אשר שירת בש"י של ה"הגנה", נענה לפנייתם של גיורא זייד, מקים יחידת המתנדבים הדרוזים בצה"ל, ושל ג'דעאן עמאשה³, איש מודיעין ותיק של הש"י, להשתתף באופן פעיל במלחמה נגד האויב. כאיד נשלח עם בן דודו סעיד חסון, יליד 1915, אף הוא מדאלית אל-כרמל, לאסוף

◀◀ כאיד וסעיד הועמדו למשפט

בבית דין צבאי בשכם באשמת ריגול לטובת ישראל. הם נידונו למוות והובלו לבית הכלא בידי כיתת חיילים ירדנים במסע משפיל ברחוב הראשי בשכם, כשהם כבולים בידיהם וברגליהם ולבושים בבגדים אדומים של נידונים למוות

ידיעות על הצבא העיראקי בצפון השומרון. קרוב משפחה שלהם, פאיז חסון⁴, מסר להם דמי כיס בסך 10 לא"י והובילם בלילה בגיפ עד למבואות ואדי עארה (נחל עירון). כשברשותם נשקם האישי. משם המשיכו דרכם בגל לכיוון הכפר עארה שבו הייתה מפקדה של חיל המשלוח העיראקי. עם אור ראשון נתגלו על ידי חיילים עיראקים, ונפתחה עליהם אש. השניים השיבו אש עד שאזלה תחמושתם ונאלצו להיכנע. כאיד נפצע ברגלו בקרב זה.

כאיד וסעיד חסון נמסרו לידי הלגיון הערבי הירדני ונכלאו בבית סוהר בגנין, שם שהו כארבעה חודשים. הירדנים ניסו לאמת את קשריהם עם היהודים ושלחו לדאלית אל-כרמל פליט בשם מוחמד אל-מפּלח. הלה הסתנן משכם לכרמל, התאכסן אצל מוחמד אל-מחמוד בדאלית אל-כרמל, קיבל ממנו מידע על קשרי השניים עם היהודים והעבירו לירדן. כאיד וסעיד הועמדו למשפט בבית דין

צבאי בשכם באשמת ריגול לטובת ישראל. סעיד הודה באשמה, ואילו כאיד כפר בה. שניהם נידונו למוות והובלו לבית הכלא בידי כיתת חיילים ירדנים במסע משפיל ברחוב הראשי בשכם, כשהם כבולים בידיהם וברגליהם ולבושים בבגדים אדומים של נידונים למוות. בבית הכלא הושלכו בנפרד לצינוק ושהו בתנאי מאסר קשים ביותר.

בתחילת נובמבר 1948 הודיע רדיו רמאללה על גזר דין המוות שהוטל על השניים. פאיז חסון דיווח על כך לסגן מפקד פלוגה א' בגדוד 123 של מחוז חיפה, שהיה המפקד הצבאי בדאלית אל-כרמל. משנודע הדבר בכפר סערו הרוחות, והתושבים הדרוזים איימו בתגובה לעשות שפטים בכ-300 פליטים מוסלמים מכפרי הכרמל שמצאו מפלט בכפרם. המוסלמים בדאלית אל-כרמל נאספו והחליטו לשלוח מכתב לשלטונות הירדניים בשכם ולהודיעם שאין שום קשר בין הנידונים למוות לבין מדינת ישראל, וכי "ביצוע גזר הדין יגרום להשמדתם של 300 המוסלמים הגרים בדאלית אל-כרמל וחיים ביחסי שלום עם שכניהם הדרוזים". משלחת של המוסלמים בכפר פנתה לסגן מפקד הפלוגה בדאלית אל-כרמל וביקשה ממנו להתיר לשיח' אסעד פּחֶמְאָן (יליד 1881, פליט מהכפר אום אל-זינאת שמצא מפלט בביתו של נג'ם חסון בדאלית אל-כרמל) ולשיח' אדוד אבו אל-היג'א מעין חוד להעביר לשכם את המכתב הזה ולדבר על לב השלטונות הירדניים שיחוננו את השניים, כדי למנוע פגיעה אפשרית במוסלמים בדאלית אל-כרמל. מאחר שהדבר לא היה בסמכותו פנה סגן מפקד הפלוגה לג'דעאן עמאשה, "האחראי על המודיעים המקומיים", והלה חזר אליו עם החלטתו של קצין המודיעין המרחבי בחיפה שיש לאפשר העברתו של המכתב האמור. ג'דעאן עמאשה הסיע את שני חברי המשלחת המוסלמים עד מעבר לאג'ון (אזור צומת מגידו), ומשם המשיכו לשכם כשהמכתב איתם.

בסופו של דבר הקלו השלטונות הירדניים בעונשו של סעיד חסון והמירו אותו במאסר עולם. גורלו של כאיד חסון לא שפר עליו, הוא לא זכה להקלה בעונשו וב-19 במרס 1949 הובא לכיכר המרכזית בשכם ושם הוצא להורג בתלייה לעיני הציבור. גופתו נשארה תלויה שלושה ימים ואחר כך נקברה בשכם.

הכרה כחלל צה"ל

כששמע בן-גוריון על הפרשה, הורה לנהוג במשפחתו של כאיד חסון כאילו היה יהודי ולהעניק פיצוי כספי לאשתו.

2. כאיד חסון נולד ב-1919 בכפר הדרוזי דאלית אל-כרמל להוריו נמר ונאיפה חסון. היה בן זכר יחיד להוריו, והיו לו ארבע אחיות. בנעוריו עבד עם בני משפחתו בחקלאות. בהיותו בן 18 התגייס למשטרת המנדט הבריטי ונשלח לשרת כשוטר מוסף בקריות אשר במפרץ חיפה. בתפקיד זה בא במגע עם יהודים ולמד להכירם. בגיל 20 התחתן עם חמדה, ונולדו להם שלושה ילדים (בן אחד, פואד, ושתי בנות, פואזה ופאיזה). הוא התגייס לארגון ה"הגנה" ב-1947 ושירת בש"י (שירות הידיעות של הארגון).

3. ג'דעאן עמאשה הגיע מהר הדרוזים לעספיא ב-1937 והתגייס מיד ל"הגנה" כדי לפעול נגד הכנופיות הערביות שפעלו בכרמל ולמען השמירה על הדרוזים מפניהן. עד מהרה עבר לש"י ובמסגרת שיתוף הפעולה עם המודיעין הבריטי הועבר להפעלתו במטרה לזהות אנשי כנופיות ולעוצרם. הבריח נשק מסוריה לארץ ישראל למען ה"הגנה". הוחדר בידי הש"י לשמש נהגו של מפקד חיפה הערבית יונס נפאע ומסר את הידיעות שאסף לידי מפעילו גיורא זייד. היה יד ימינו של גיורא זייד בהפעלת מודיעים דרוזים.

4. פאיז חסון החל לפעול בשורות ה"הגנה" מתחילת מאורעות 1936. הוא אסף מידע על הכנופיות הערביות שפעלו באזור הר הכרמל ומסרו לאמסטר ולאבא חושי. בתקופת המרד הערבי הועבר להפעלת המודיעין הבריטי בדומה לג'דעאן עמאשה (ראו הערה 3). הוא היה בחוליה של שלושה דרוזים בפיקודו של ג'ול אמסטר שיצאה לביחות ב-1939 להתנקש בחייו של המופתי הירושלמי חאג' אמין אליחוסייני שנמלט לשם, אך נכשלה במשימתה.

חֲמֵדָה (אלמנתו של כאיד) כעל אשתו הראשונה ועל חֲמֵדָה (אשתו) כעל אשתו השנייה, התייחס לפאיזה (בתו של כאיד) כאל יוצאת חלצין, וכל הנוכחים התייחסו אליו כמי שהיה בגלגולו הקודם⁷ כאיד חסון. לבקשתי סיפר נגיב את סיפורו: הוריו התגרשו בילדותו, והוא גדל אצל סבתו בכפר ראמה. אמו התחתנה בשנית עם דרוזי ממשפחת חניפס בשפרעם ועברה להתגורר שם. סבתו לקחה אותו מדי פעם לבקר את אמו בשפרעם. באחד הביקורים הללו, בהיותו כבן שלוש-ארבע, הוא פגש בבית אמו גבר זה, שהיה

על כך כתב ביומנו בתאריך 14 באוקטובר 1949: "שאלו⁵. נשלח דרוזי למשולש, נתפס ונתלה. אשתו מבקשת עזרה (מדלית הכרמל). אמרתי שיש לנהוג במשפחתו כאילו היה יהודי ויש להעניק לאשתו לפחות 300 לא"י".

הנחיה זו סייעה טיפול שנמשך ללא תוצאות חודשים אחדים. על פי הוראת בנימין גיבלי (ראש מחלקת המודיעין), ב-24 באוקטובר 1949 מסר דוד קרון (מפקד יחידת הקמ"נים המרחביים⁶) לאלמנה 400 לא"י בנוכחות גיורא זייד ונכבדי הכפר. גשם של ברכות מצד הדרוזים ניתך על מדינת ישראל ועל צה"ל על שאינו עושק אלמנות ודואג לגידולם ולחינוכם של היתומים. הטיפול הפורמלי במתן הכרה לכאיד כחלל צה"ל נמשך זמן רב והסתיים רק ב-1980. מצבה לזכרו הוקמה בבית הקברות הצבאי בעספיה במעמד עם רב.

סעיד החל בריצוי עונש מאסר העולם שהוטל עליו, אך כעבור שלוש שנים וחודשיים ימים גאל אותו רצח המלך עבדאללה מהמשך ייסוריו. ב-20 ביולי 1951, בעת ביקורו במסגד אל-אקצא על הר הבית בירושלים, נרצח המלך עבדאללה בידי מתנקש פלסטיני בשם מֶצְטָפָא שְכְרִי. למחרת, ב-21 ביולי, הוכתר טלאל בן עבדאללה למלך ירדן, ולכבוד הכתרתו פורסמה פקודת חנינה ל-150 אסירי כלא שכם. סעיד הוחזר לישראל והתקבל בכפרו בכבוד מנצחים. הוא הוכר כחייל צה"ל משוחרר רק 17 שנים אחרי שהוחזר ארצה, לאחר שניהל מאבק משפטי ממושך בעניין זה. כיום סעיד חסון בן 96 ומתגורר בכפרו דאלית אל-כרמל.

בן הדוד סעיד חסון (מימין) ונגיב פארס בביתו של סעיד בדאלית אל-כרמל, מאי 2011 (צילום: שמס חסון)

הנצחה במל"מ

כאיד חסון הוכר, כאמור, כחלל צה"ל. הצבא התייחס אליו, לאחר מותו, כאל איש מודיעין: הטיפול במשפחתו הופקד בידי מחלקת המודיעין הצבאית, ומפקד יחידת היומינט היה זה שמסר לאלמנתו את המענק הכספי שהייתה זכאית לקבל. אך לא נמצא ולו גוף אחד שיטפל בהנצחתו במל"מ.

אולם לאחרונה חלה התפתחות בעניין, לאחר שהצגתי את סיפור שליחותו המודיעינית של כאיד חסון בפני ועדת ההנצחה של המל"מ: ב-3 במאי 2011 אישרה הוועדה את ההמלצה להכיר בו כחלל של קהילת המודיעין שזכאי להיות מונצח באתר ההנצחה הממלכתי של חללי הקהילה בגלילות. ב-11 במאי 2011 נפגשתי כנציג המל"מ עם בני משפחתו של כאיד חסון בדאלית אל-כרמל כדי לברר להם על ההחלטה וכדי לקבל הסכמתם להנצחתו באתר ההנצחה בגלילות. בין הנוכחים בפגישה היה אדם שהדהים אותי בסיפורו. היה זה נגיב פארס מכפר ראמה. הוא דיבר על

חבר של בעל האם. נגיב נצמד לרגלו של הזר, לא רצה לעזובו, אמר שזה בן דודו ולא הפסיק למלמל את השמות חמדה, פואז ופאיזה. הגבר הזר היה סעיד חסון, בן דודו של כאיד. בתחילה לעגו לנגיב, אך לכשגדל סיפר פרטים נוספים ששכנעו את בני המשפחות של כאיד ושל סעיד שנשמתו של כאיד אכן נתגלגלה לגופו של נגיב. נגיב נולד מגמגם. הגמגום, לדבריו, מהווה סימן לחניקה שעבר בזמן שנתלה בגלגולו הקודם. הוא ירא מחבֵּלִים, מִפְחָד מחושך ומלילה, וכשהיה נהג ב"אגד" קיבל פטור מעניבת עניבה שדמתה בעיניו לחבל תלייה. עד היום נגיב הוא חלק בלתי נפרד ממשפחת חסון, בני המשפחה היו אלה שחיתנו אותו, הוא שותף לכל שמחותיהם ואבליהם וכמובן השתף עם בני המשפחה באירוע חשיפת שמו של כאיד על קיר המבוך באתר ההנצחה הממלכתי של חללי קהילת המודיעין בגלילות.

5. שאל אביגור, מונה בספטמבר 1949 לתפקיד עוזר שר הביטחון, תפקיד שבו שירת עד נובמבר 1950. אביגור כנראה דיווח לבן-גוריון על המקרה, ובן-גוריון הנחה אותו כיצד לטפל בכך.

6. הקמ"נים המרחביים נקראו גם בשם "קצינים לתפקידים מיוחדים" (קת"ם) והשתייכו ליחידת מודיעין צבאית שנקראה "המחלקה המיוחדת (מודיעים)" שבראשה עמד דוד קרון. לימים נקראה היחידה בשם מודיעין 10 ויחידה 154.

7. האמונה בגלגול נשמות היא עיקרון בסיסי בדת הדרוזית. הדרוזים מאמינים שנשמתו של דרוזי שמת נכנסת בגופו של תינוק דרוזי שזה עתה נולד. אמונה זו תורמת ללכידות בני העדה, מקרבת לבבות בין המשפחות וממתנת עימותים ביניהן. עקרון גלגול הנשמות בדת הדרוזית נקרא בערבית תְנַאסַח או תְקַמַץ, והוא משול ללבישת כותונת (בערבית קְמִיץ). גוף האדם משמש רק כסות לנשמה, והיא מחליפה כותונת זו כאשר הוא מתבלה, כלומר, עם מותו של האדם.